

Den spanska frågan

Gunnar Unger, som förra året besökte Spanien, ger här med anledning av att Francoregimen nyligen firat sitt 30-årsjubileum ett perspektiv på den spanska frågan. Hans slutsatser blir följande. Det spanska folkets stora flertal vill till snart sagt varje pris förhindra ett nytt inbördeskrig. Därför tolereras Franco. Av allt att döma kommer följaktligen heller ingen revolution att äga rum under hans livstid och knappast heller i samband med hans frånfälle. Sannolikheten talar för att regimen förvandlas till en konstitutionell monarki, som gradvis vidgar friheten i landet, men snarare med ledning av konkreta spanska historiska erfarenheter än abstrakta västeuropeiska förebilder.

Illusionen

Bedömningen av den spanska frågan i svensk debatt och alldeles särskilt i svenska massmedia kännetecknas mestadels av en beklaglig ytlighet och kortsynthet. Man väljer en utgångspunkt, som kan förefalla naturlig men som i själva verket bara är bekväm och som genom att inte ge den rätta bakgrunden till dagens läge förrycker perspektiven och ger en falsk bild av händelseförloppet.

Denna utgångspunkt är inbördeskrigets utbrott år 1936. Spanien var då — det är den ständigt återkommande, lika grundläggande som grundfalska illusionen — ett lyckosamt och hoppgivande experiment i demokrati, som förråddes genom en revolution från höger. Maktgalna generaler, reaktionära prelater, feodala godsägare och förstockade konservativa politiker bildade en samsvärjning för att förkväva friheten i den unga spanska republiken. Stödda på moriska trupper och den spanska främlingslegionen och efterhand med hjälp av Mussolinis och Hitlers krigsmaskiner lyckades de i sitt uppsåt och sedan dess har Spanien suckat under fascismens ok.

Det är den teckning av bakgrunden till situationen i dagens Spanien man nästan ständigt möter i svensk opinionsbildning och den är nästan helt missvisande. Det har aldrig funnits någon demokratisk tradition i Spanien. Det republikanska experimentet hade blivit ett katastrofalt misslyckande, men inte på

grund av högern, som skrupulöst, ja mer än skrupulöst iakttog författningens föreskrifter, utan på grund av de vänsterextremistiska element som genom sin utomparlamentariska aktivitet trotsade dessa föreskrifter. Redan åtskillig tid före inbördeskrigets utbrott var förhållandena i landet anarkiska och när det utbröt var en revolutionär situation redan för handen. Men det var inte frågan om en revolution från höger utan en revolution från vänster, som förekom av en militär statskupp, ett typiskt *pronunciamento* av från de senaste hundra årens spanska historia välbekant art.

Denna statskupp utvecklades till ett blodigt och fruktansvärt inbördeskrig. Men det var i första hand ett inbördeskrig, en spansk angelägenhet och inte en uppgörelse mellan främmande stormakter på spanskt territorium. Mussolinis och Hitlers intervention på nationalistisidan kunde komma ungefär på ett ut med Sovjetunionens intervention på regeringssidan; all sannolikhet talar för att om alls ingen intervention ägt rum resultatet skulle blivit detsamma, även om förödelsen blivit mindre. Så blev Franco heller inte någon vasall åt vare sig Mussolini eller Hitler, utan agerade under andra världskriget med förbluffande kallblodig självständighet. Inte heller utformades det nya spanska samhällsskicket efter tyska eller italienska förebilder, utan snarare i nära anknytning till spansk tradition. Om man skall hålla sig till rimliga statsvetenskapliga kriterier och inte till slagord är det ock-

så tveksamt om man kan kalla Spanien — liksom f. ö. Portugal eller Grekland — en fascistisk stat. Francoregimen är patriarkalisk, hierarkisk, auktoritär, men den är inte och har aldrig velat vara en totalitär diktatur av samma slag som Mussolonis Italien eller Hitlers Tyskland.

Traditionen

För att alls förstå de senaste decenniernas utveckling i Spanien räcker det alltså inte med att gå tillbaka till inbördeskriget. Man måste i stället försöka bilda sig en uppfattning om inbördeskrigets historiska förutsättningar och det kan man näppeligen göra utan att gå tillbaka ända till 1800-talets första decennier. När de napoleonska arméerna med Wellingtons hjälp fördrivits från den iberiska halvön var Spanien politiskt, ekonomiskt och moraliskt ett konkursbo. Det var slutet på tre århundradens stormaktsvälde.

Av detta stolta välde återstod på 1820-talet inte mycket mer än själva moderlandet och spanska Marocko. I samband med den franska ockupationen hade de amerikanska kolonierna, den sista dyrbara återstoden av världsväldet bortom haven passat på att göra sig fria; att förlusten av Filippinerna, Kuba och Puerto Rico dröjde till 1890-talet rubbar ingenting väsentligt i denna helhetsbild. Men Spanien hade inte bara förlorat sin stormaktsställning, inte bara sina viktigaste inkomstkällor, utan också sin moraliska prestige, sin själv-

aktning, sin kristna "mission" som världsfrälsare. Det gällde att börja från början med att bygga upp inte bara nationen utan nationalkänslan, att åter-skapa självaktningen och självförtroendet.

Det gick dåligt. Spaniens historia i modern tid är en sorglig historia. Det gäller särskilt decennierna kring mitten av 1800-talet. Undermåliga monarker, uppsplitande dynastiska strider, "carlista-upproren", kortvariga och misslyckade liberala experiment — inklusive en republikansk parentes — avlösta av *pronunciamentos* med militärdiktaturer som följd; sådan är bilden. En konstitutionell monarki fungerar på papperet, men demokratin blir ett sken, parlamentarismen blir ett sken, de konservativa och liberala partier som avlöser varandra vid makten är löst sammanfogade intresseorganisationer, samlade kring personer, inte idéer och de använder hänsynslöst regeringsställningen till att manipulera valen.

Kung Alfons XIII som regerade Spanien från början på detta sekel fram till monarkins fall 1930 hade en rad utmärkta egenskaper utom den väsentliga: lojalitet. När han svek konstitutionen och gjorde Primo de Rivera till militärdiktator av 1800-talstyp, förberedde han sin egen undergång. Primo de Riveras diktatur — i många avseenden, inte minst ekonomiskt ganska framgångsrik — gjorde slut på det lilla mått av politisk integritet och nationell solidaritet

som ännu fanns i Spanien och gynnade de centrifugala krafterna i samhället: anarkism, syndikalism och separatism. I och med att kung Alfons ansåg det nödvändigt att ge Primo de Rivera silkesnöret, hade han förlorat alla ledande politikernas förtroende och när kommunalvalen 1930 gick honom emot i de stora städerna, där man utropade republik, tog han sitt parti och flydde.

Monarkisterna vann — monarkin förlorade!

Det var en ödets ironi att när rösterna sluträknats visade det sig att monarkisterna fått en låt vara knapp majoritet. Men monarkiens tillfälle var försuttet. Republiken var redan ett faktum. *La Niña Bonita*, Den Vackra Flickan, som den poetiskt kallades, hade tillkommit i en euforisk stämning. Den skulle inte vara länge. Frånvaron av en demokratisk tradition och av politisk stabilitet gjorde den unga republiken till en lekboll för de politiska lidelserna. Men det som är väsentligt att komma ihåg i sammanhanget är följande. Trots att högern, under ledning av den unge professor Gil Robles — som f. ö. alltså lever och nyligen givit ut sina memoarer — långa tider var det största partiet i cortes, det spanska parlamentet, utestängdes den i praktiken från makten. Enligt demokratiens spelregler skulle Gil Robles ha bildat regering, men hindrades därifrån av att vänstersocialisternas ledare Largo Caballero då hotade med revolution.

Inte ens denna provokation kunde förmå Gil Robles och hans anhängare att vädja till militären eller att begagna utomparlamentariska metoder. De fogade sig, under protest, i situationen. Denna förvärrades dock oavbrutet genom att Largo Caballero proklamerade att proletariats diktatur var den enda lösningen på Spaniens problem. År 1934 försökte Largo Caballeros vänstersocialister en kupp i samband med generalstrejk i de större städerna. Den misslyckades, men som från många håll påpekats berövades vänstern varje tillstymmelse till moralisk auktoritet när det gällde att fördöma generalskuppen 1936.

Republiken förråddes av den yttersta vänstern

Gil Robles motstod alltjämt frestelsen att gå generalernas ärenden. Utvecklingen tog dock nu en sådan vändning att den inte längre gick att styra. Den 16 juni 1936 höll Gil Robles ett tal i cortes, där han anklagade regeringen för dess släpphänthet mot vänsterextremisterna. På fyra månader hade 160 kyrkor bränts, tio tidningar plundrats, hundratal politiska mord begåtts, 340 totala eller partiella strejker igångsatts. Uppgifterna bestreds inte av regeringen. Därefter framträdde den monarkistiske deputeraden Calvo Sotelo, som i ännu kraftigare ordalag fördömde regeringens passivitet. När han slutat utropade den kommunistiska deputeraden Dolores Ibarruri, senare känd som *La Pasionaria*: "Det är ert sista tal!" Hon hade rätt.

En månad senare mördades han av ett antal uniformerade män tillhörande regeringens polistrupper, *guardias de asalto*. Det blev signalen till inbördeskriget.

Som en av de främsta kännarna av spansk historia, Salvador de Madariaga, undervisningsminister och ambassadör i republikens tjänst, sedermera landsflyktig professor i Oxford, och en oförsonlig fiende till Francoregimen, framhållit, förråddes republiken därigenom att vänstern förråddes av den yttersta vänstern. Inbördeskriget i Spanien blev enligt hans mening oundvikligt till följd av inbördeskriget inom den spanska vänstern. Genom att Largo Caballero vägrade att acceptera en folkfrontspolitik och i stället propagerade för den proletära revolutionen, blev läget ohållbart. Largo Caballero gav republiken dödsstöten — vilket f. ö. bäst bekräftas av att när han blev premiärminister i september 1936 började makten på regeringssidan övergå till kommunisterna och närmare bestämt till de Moskva-trogna kommunisterna och de från Sovjet utsända militära och politiska experterna.

Endast mot denna historiska bakgrund kan man rätt förstå det spanska inbördeskriget och dagens situation i Spanien.

Situationen

Don Manuel Fraga Iribarne är minister för information och turism i den nuvarande spanska regeringen. Det är en förhållandevis ung man, runt de 40, ti-

digare professor i statskunskap, högt begåvad, mycket skicklig, mycket smidig, mycket värtalig och anses av många som den naturlige ledaren för regimens mera reformvänliga och pragmatiska fraktion. Han, snarare än Francos ställföreträdare amiral Luis Carrero Blanco, har utpekats som en tänkbar blivande regeringschef. Vid ett besök i Spanien förra året — alltså innan undantagstillståndet proklamerades — hade jag ett mycket långt och ingående samtal med honom. Redan den omständigheten att jag var svensk tidningsman försatte honom i en försvarsattityd och han gjorde, dessbättre, inget försök att hyckla objektivitet. Han höll helt enkelt en f. ö. mycket intelligent plaidoyer för regimen — ”det är ju min uppgift!” — som emellertid naturligt nog saknade nyhetens behag. Men han underströk en synpunkt som jag tyckte var tänkvärd: att den eftersläpande utvecklingen i Spanien på alla områden: politiskt, ekonomiskt, socialt, kulturellt måste ses som en följd av att Spanien gått från undantagstillstånd till undantagstillstånd. Först inbördeskriget med dess enorma åderlåtning av landets alla resurser. Sedan — då inbördeskriget nätt och jämt var avslutat — andra världskriget med dess yttre och inre påfrestningar. Slutligen den krävande diplomatiska, politiska och ekonomiska karantän vari Spanien hölls efter kriget och som slutgiltigt upphävdes först då Spanien 1955 beviljades inträde i FN. Fraga Iribarne, en tillskyndare av det spanska tövädret, den allmänna liberali-

sering som bl. a. innefattade förhandscensuren upphävande, anade inte då (får man förmoda) att ett nytt undantagstillstånd redan var på väg!

Ett oerhört ekonomiskt uppsving

Missförhållandena i Spanien är mångfaldiga, men en sak går inte att förneka: jämfört med början på 50-talet har det skett ett oerhört ekonomiskt uppsving, som åtminstone i viss mån kommit de sämst lottade till del. Det väldiga tillflödet av utländskt framför allt amerikanskt kapital och turismens kolossala uppblomstring har förändrat landet. Den grinande nöden, skarorna av tiggare, de eländiga bostadsförhållanden som för femton år sedan satte sin prägel på så stora delar av Spanien är nu i huvudsak borta. Även om inflationen här som annorstädes i Västerlandet på senare år blivit kännbar har dock levnadsstandarden höjts i en för spanska förhållanden tidigare okänd takt. Väg- och hotellbyggen kan givetvis vara ett sken som bedrar, men däremot knappast det intensiva bostadsbyggandet och den höga klädstandarden också på de mest minsta och mest avsides belägna orter.

Spanjorerna i gemen har otvivelaktigt fått det — åtminstone materiellt sett — bra mycket bättre under det senaste decenniet och det har bidragit till, inte att öka regimens popularitet, men att minska dess impopularitet. Ingen kan väl sanningsenligt påstå att Franco är populär, men knappast heller att han sökt popularitet. Han är en egendomligt

opersonlig, anonym diktator denna sällsamma blandning av militär och munk, vars värsta utsvävning är hans rapphönsjakter. Någon personkult är i Spanien inte gärna tänkbar. Franco saknar helt den mänskliga utstrålning som kan appellera till massorna, han har ingenting, som kan fånga fantasien, ingenting som han entusiasmera, ingenting som kan inspirera. Han åtnjuter däremot av allt att döma en viss motvillig respekt från förmodligen flertalet av sina landsmän.

Den har två orsaker. Dels hans onekligen på det hela taget mycket framgångsrika utrikespolitik, som inte bara räddat Spanien oskatt genom andra världskriget utan också därefter hävt dess isolering och återgivit spanjorerna något av deras nationella självaktning. Dels hans skickliga sätt att spela ut olika grupper av sina egna anhängare mot varandra och därigenom skapa en balans som givit en viss stabilitet åt samhällslivet. Särskilt har man förmodligen uppskattat hans sätt att oskadliggöra falangen, *El Movimiento*, som den numera kallas. Franco är förvisso ingen ideolog (i den mån inte tronen, altaret, svärdet och pennnigpåsen skall kallas en ideologi) och är följaktligen i så måtto en dålig fascist, som alltid betraktat falangen med skepsis. När den hotade att försöka bli en stat i staten, gjorde sig Franco själv prompt till dess högste ledare, varefter den under hans järnhårda kontroll på det hela taget upphört att spela någon mera väsentlig roll.

Ingen revolutionär situation

Allt detta hindrar naturligtvis inte att det, som var och en vet, finns en mycket utbredd opposition mot regimen i Spanien. Det gäller framför allt arbetarna och de intellektuella, till vilka i detta speciella fall också delar av främst det yngre prästerskapet får räknas. Att denna opposition inte är något att leka med visas bäst av det undantagstillstånd som nyss upphävts.

Den nya mera "demokratiska" konstitution, som i december 1966 infördes med godkännande av den i diktaturer vanliga, betryggande folkomröstningsmajoriteten, har visat sig vara en papperskonstruktion och bitterheten är stor. Det råder stark oro bland studenterna, bland de arbetarkommittéer som verkar för en fri och inte en korporativ, "vertikal" fackföreningsrörelse och bland separatisterna i Spaniens nordliga delar, framför allt baskerna och katalanerna. Men å andra sidan innebär detta trots allt inte att det i Spanien skulle föreligga en revolutionär situation. Spanjorerna älskar förvisso inte Franco, men majoriteten av dem tycks tolerera honom i förhoppning om att det skall bli bättre, när han en gång fallit ifrån, vilket enligt naturens ordning — han är 76 — inte gärna kan dröja alltför länge.

Att detta är en riktig bedömning blev jag övertygad om vid samtal med olika representanter för den spanska oppositionen, samtal som onekligen erbjöd betydligt mera av intresse än samtalet med

informationsministern. Av alldeles särskilt intresse föreföll mig de synpunkter vara, som med stor öppenhet delgavs mig av en av den illegala spanska socialdemokratins ledare, en ung, briljant advokat, ungefär jämnårig med Fraga Iribarne, låt oss kalla honom X. Jag skall därför i yttersta korthet referera några av dem. Genomsnittsspanjoren, förklarade han, önskar ordning och frihet, men först ordning — därför att han vill få arbeta i fred och därmed göra tillvaron bättre för sig och sina barn. Och en sak gäller för alla spanjorer, aldrig mer inbördeskrig. Därav den relativa toleransen mot regimen.

En militärdiktatur mildrad av kristen humanism

Kommunisternas illegala tidning är den mest spridda av de underjordiska tidningarna i Spanien därför att den innehåller de flesta undertryckta nyheter om skandaler inom förvaltningen, arresteringar o. d. Men de spanska kommunisterna utgör bara en ringa bråkdel av befolkningen. Varför skiljer sig Spanien härvidlag så markant från Frankrike och Italien? Advokat X.' svar är värt att lägga på minnet: "När man som vi har haft diktatur i 30 år är man inte hågad att byta ut den mot en annan, om vilken man på goda grunder kan anta att den blir ännu värre." Och han tillfogade: "Francos regim är dock inte ett totalitärt terrorvälde, utan en militärdiktatur mildrad av en viss kristen humanism."

Men hur är det då med det politiska förtrycket? Det finns inga koncentrationsläger, svarade advokat X. och det förekommer ingen tortyr i fängelserna. Antalet rent politiska fångar uppgår till ett par hundra — detta var alltså, som framgick, före undantagstillståndet. Men tusentals personer — bland dem han själv — står under strikt polisbevakning och måste med jämna mellanrum anmäla sig hos polisen. Av dessa får många — bland dem likaledes min sagesman — inte ut sina pass, kan följaktligen inte lämna Spanien och behandlas alltså som ett slags andra klassens medborgare. Ingen förklaring ges: man möts av *le silence administratif*, som advokat X. uttryckte saken. Man är kort sagt "en försöksutsläppt fånge i sitt eget land".

Fallet Grimau? Han hade varit polischef i Barcelona under inbördeskriget (vilket i och för sig säger en hel del) men brotten kunde inte bevisas och var f. ö. preskriberade. Dödsdomen var därför oförsvarlig. Efter Grimaus avrättning har emellertid ingen politisk dödsdom vidare avkunnats.

Successionen

Spanien är som bekant pro forma en monarki, med Franco som ett slags riksföreståndare. Hur ställer sig egentligen spanska folket till monarkin? Flertalet är likgiltiga för monarkin — som för dem bara är ett historiskt begrepp — sade mig X, men de är lika likgiltiga för republiken. De är beredda att acceptera monarkin som ett mindre ont

än den nuvarande regimen. Trots att Franco är rojalist har han ett slags skuggrädsla för monarkin, troligen sammanhängande med att pretendenten don Juan tagit avstånd från regimen. Denna skuggrädsla förstärktes förra året när änkedrottning Victoria Eugenia för första gången efter monarkins fall återvände till Spanien för att närvara vid sin sonsons dop (don Filip av Bourbon, sonson till don Juan och son till don Juan Carlos) och blev föremål för stormande hyllningar i Madrid. Franco beslöt efter detta att Johannes Döparens dag inte skulle få firas, därför att den var samlingsdag för don Juans anhängare.

I det längsta har Franco också underlåtit att utpeka sin efterträdare för att även härvidlag genom splittring bättre kunna härska. När jag tillfrågade Fraga Iribarne om inte detta osäkerhetstillstånd innebar en allvarlig risk för kontinuiteten i statsstyrelsen svarade han lojalt att det var ett uttryck för Francos visdom. Franco själv tycks dock slutligen ha kommit på andra tankar eftersom han nu definitivt designerat sin favoritkandidat, don Juans son don Juan Carlos — som sedan länge i Spanien utbildats för uppgiften — till sin efterträdare som statschef.

Ännu när jag vistades i Spanien ansågs det sannolikt att don Juan Carlos av lojalitet mot sin far pretendenten skulle avböja Francos invit. Att han nu i stället accepterat den tycks tyda på att don Juan uppgivit sin ambition att bli

kung till förmån för sonen. Successionen i Spanien skulle därmed äntligen vara åtminstone i princip fastlagd. Det finns visserligen andra kandidater, men den ene, den carlistiske, befinner sig i landsflykt och den andre, en son till don Juans äldre bror don Jaime (vilken till följd av dövstumhet på sin tid en gång för alla av sagt sig tronföljden) har hållit sig i bakgrunden trots att han finns i Madrid och inom parentes sagt anses vara den intelligentaste medlemmen av familjen. Don Juan Carlos är emellertid enligt utsago en sympatisk, rättskaffens och långt ifrån obegåvad person, även om hans självständighet — offer som han varit för dragkampen mellan Franco och don Juan — inte är påfallande. Hurdana är då hans framtidsutsikter? Låt mig än en gång citera advokat X. ”Om han nöjer sig med att vara Juan III kan han rädda monarkin i Spanien. Men om han vill vara Franco II är den förlorad.”

För att sammanfatta. Det spanska folkets stora flertal vill till snart sagt varje pris förhindra ett nytt inbördeskrig. Därför tolereras Franco. Av allt att döma kommer följaktligen heller ingen revolution att äga rum under hans livstid och knappast heller i samband med hans frånfälle. Sannolikheten talar för att regimen förvandlas till en konstitutionell monarki, som gradvis utvidgar friheten i landet, men snarare med ledning av konkreta spanska historiska erfarenheter är abstrakta västeuropeiska förebilder.